

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Панаїда Ігоря Васильовича на тему «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (стаття 368-5 Кримінального Кодексу України)», поданій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», підготовлений та затверджений на підставі публічної презентації наукових результатів дисертації та її обговорення кафедрою кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 18 грудня 2024 р.)

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Принципи демократичної, соціальної, правової держави, проголошені у ст. 1 Конституції України, зумовлюють необхідність реалізації якісної антикорупційної політики з метою захисту конституційних цінностей, прав і свобод. За сучасних умов, коли на всій території України діє правовий режим воєнного стану, корупційні прояви являють особливу небезпеку для збереження суспільства та держави, підриваючи самі підвалини їх існування. Подолання таких проявів і боротьба з ними залишаються одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів, ефективність яких обумовлена наявністю в їх розпорядженні відповідного правового інструментарію.

Сьогодення потребує запровадження сучасних підходів до формування кримінально-правової політики, вдосконалення існуючих і пошуку нових дієвих засобів впливу на таке негативне явище, як корупція. В Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 р., ратифікованій Верховною Радою України 18.10.2006 р., корупція визнається як транснаціональне явище, що впливає на суспільство та економіку всіх країн і вимагає всеосяжного й комплексного підходу до запобігання та боротьби з нею.

Одним з елементів такої боротьби за ст. 20 Конвенції є визнання злочинним істотне збільшення активів державної посадової особи без їх раціонального обґрунтування. Відтак, контроль матеріального стану державних посадових осіб є невід'ємною складовою правової політики держави, де кримінальна відповідальність за незаконне збагачення розглядається як ефективний засіб кримінально-правового реагування на виявлені порушення.

Однак запровадження і становлення такої відповідальності проходить складний та тернистий шлях через дискусійність її сприйняття як серед науковців, так і практиків. На це вказують тривалі пошуки законодавця з формулювання норми незаконного збагачення, зумовлені необхідністю її перегляду як з власної ініціативи, так і у зв'язку з рішенням Конституційного Суду України від 26.02.2019 р. № 1-р/2019, яким визнано неконституційною ст. 368-2 Кримінального кодексу України. Наслідком такого рішення стало непоодиноке закриття правоохоронними та судовими органами кримінальних проваджень у справах про незаконне збагачення. Ресурси держави у таких провадженнях були витрачені марно, а державна правова політика отримала негативну оцінку з боку суспільства через можливість уникнення відповідальності певними особами, чії статки вочевидь не відповідають наявним джерелам доходів.

Проте законодавець не відмовився від можливості кримінального переслідування осіб, законність набуття статків якими є сумнівною, доповнивши КК України ст. 368-5 відповідно до Закону № 263-IX від 31.10.2019 р. Це підтверджує, що пошук працездатної конструкції відповідного складу злочину ще триває. Правильні ж законодавчі рішення неможливі без всебічних наукових досліджень. Адже лише належне наукове підґрунтя кримінально-правової норми може забезпечити її дієве й ефективне застосування.

Окремі аспекти обраної проблематики (як в кримінальному праві, так і в контексті інших галузей права і теорії права) вже стали предметом наукового осмислення таких вчених як Л. П. Брич, Д. О. Гарбазей, О. І. Гузоватий, О. П. Деніга, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, О. О. Книженко, М. В. Кочеров, Г. С. Крайник, В. Н. Кубальський, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, В. О. Навроцький, В. Я. Тацій, О. О. Титаренко, В. І. Тютюгін, Г. О. Усатий, М. І. Хавронюк, О. М. Шармар, О. Ю. Шостко, І. Б. Юрчишин, І. М. Ясінь та ін.

Наукова та практична цінність запропонованих ними підходів до розуміння суті незаконного збагачення не викликає сумніву, але розв'язання низки дискусійних проблем потребує подальших досліджень для формування сталого теоретичного базису забезпечення дієвості даної норми кримінального закону.

Правова визначеність у питанні кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, міжнародне співробітництво у цій сфері, режими конфіскації, а також пов'язані з ними механізми забезпечення вилучення корупційних доходів є ключовими напрямками теоретичного обґрунтування практичної діяльності правоохоронних органів у боротьбі з корупцією.

Саме тому в сучасних умовах тема дисертаційної роботи є актуальною, має вагомим теоретичне та практичне значення, адже спрямована на поглиблений аналіз і формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення закону про кримінальну відповідальність у цій сфері.

Наукове завдання, розв'язання якого отримано в дисертації. Метою дисертаційної роботи є визначення сутності кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України) та її загальних засад в аспекті історико-правового, міжнародно-правового та порівняльно-правового вимірів, ознак складу кримінального правопорушення, основних проблемних питань кваліфікації та покарання, а також розробка пропозицій з удосконалення чинного кримінального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети були поставлені завдання, які виконано у повному обсязі:

– розкрито генезис становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення;

– досліджено міжнародно-правові засади відповідальності за незаконне збагачення та визначено особливості їх імплементації в національне законодавство України;

– з'ясовано особливості зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за подібні діяння;

– уточнено основні положення вчення про об'єкт кримінального правопорушення, зокрема передбаченого ст. 368-5 КК України, визначено сутність і зміст суспільних відносин, що знаходяться під охороною кримінального закону, а також механізм заподіяння їм шкоди;

– розкрито зміст суспільно небезпечного діяння та спосіб вчинення

аналізованого кримінального правопорушення;

- наведено ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, у тому числі повноважень спеціального суб'єкта;

- визначено особливості вини як ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України;

- сформульовано актуальні теоретичні проблеми кваліфікації та покарання за незаконне збагачення й запропоновано шляхи їх вирішення;

- обґрунтовано конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення як чинної редакції ст. 368-5 КК України, так і інших законодавчих актів у цій сфері.

Наукова новизна одержаних результатів. Представлена робота є одним із перших в українській науці кримінального права комплексним дослідженням незаконного збагачення (ст. 368-5 КК України), в якому охарактеризовано всі елементи складу цього кримінального правопорушення та проблем, пов'язаних з його кваліфікацією.

До основних науково-теоретичних і практичних результатів дослідження, які становлять його наукову новизну, належать такі положення.

Уперше:

- надано авторське визначення поняття «набуття активу при незаконному збагаченні», під яким слід розуміти умисне встановлення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, контролю над активом, що дозволяє такій особі прямо чи опосередковано вчиняти щодо нього дії, тотожні за змістом здійсненню правомочностей з володіння, користування та розпорядження ним;

- з'ясовано, що поняття «службова особа» в розумінні ст. 364 КК України та особа, уповноважена на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, як суб'єкт складу злочину за ст. 368-5 КК України є самостійними й відокремленими одне від одного для позначення суб'єктів відповідно службового злочину і злочину «незаконне збагачення»;

- з метою охоплення складом кримінального правопорушення дійсного кола діянь, що підпадають під дію цієї заборони, визначено необхідність виключення з

даної норми пункту 5 Примітки до неї;

– з'ясовано, що формою вчинення незаконного збагачення може виступати доручення третій особі на набуття майна, яке необхідно розглядати не як цивільно-правовий документ, а як вказівку набути майно в інтересах його реального власника – особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування;

– охарактеризовано інтелектуальні та вольові ознаки прямого умислу незаконного збагачення залежно від оцінки набуття активу чи-то як суспільно-небезпечного діяння, яке є незаконним в момент його вчинення, чи-то як суспільно-небезпечного наслідку презюмуемого латентного злочину, який є джерелом незаконного збагачення.

Удосконалено:

– визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України, через аналіз структури суспільних відносин, що його становлять, та механізм заподіяння шкоди;

– наукові підходи, які визначають специфіку ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема доведено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368-5 КК України, характеризується прямим умислом;

– систему ознак особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, як спеціального суб'єкта незаконного збагачення;

– необхідність узгодження зі ст. 368-5 КК України змісту приміток до статей 364 та 368 КК України шляхом виключення з останніх посилання на норму про незаконне збагачення;

– розкриття розбіжностей в поглядах на незаконне збагачення як суспільно-небезпечне діяння, незаконність якого встановлюється на момент його вчинення, або як суспільно-небезпечний наслідок кримінального правопорушення, що презюмується як джерело походження активу та є латентним, боротьбу з яким і покликана забезпечити кримінально-правова заборона незаконного збагачення;

– визначені законом форми об'єктивної сторони незаконного збагачення, до

яких належать: (1) безпосереднє набуття активу у власність особою, уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування (спеціальним суб'єктом) чи (2) набуття активу третьою особою: (2.1) за дорученням, а фактично вказівкою спеціального суб'єкта та в інтересах останнього або (2.2) шляхом забезпечення спеціальному суб'єкту, здійснення правомочностей щодо активу, тотожних розпорядженню ним, у зв'язку з чим доведено, що аналізоване кримінальне правопорушення не може бути вчинене у формі бездіяльності.

Набули подальшого розвитку:

– аргументація про вихід безпосереднього об'єкта незаконного збагачення за межі видового та родового як такого, що охоплює безпосередні об'єкти всіх злочинів публічного сектору з КК України, заподіяння шкоди яким може уможливити особі, уповноваженій на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, отримати незаконне збільшення майнових активів, що в разі виявлення й за умови латентності конкретного не лише корупційного діяння може бути підставою кримінальної відповідальності за незаконне збагачення;

– висновки про необхідність визначення значної порогової межі предмета незаконного збагачення як підстави притягнення до кримінальної відповідальності;

– доводи про підтримку позиції щодо розширення меж судової дискреції при вирішенні питань покарання в корупційних кримінальних правопорушеннях, зокрема у незаконному збагаченні;

– наукові підходи, висловлені в науковій літературі щодо визначення видового та родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України;

– аргументація щодо спростування позиції про заміну термінологічного звороту «набуття активу» на інший, зокрема «одержання активу», як більш характерний для кримінального права;

– доводи про необхідність заміни поняття «набуття активу» з метою відображення умисної форми вини в незаконному збагаченні, а також виключення з нього посилання на набуття майна у власність як таке, що презюмує

правомірність виникнення такого права, що, натомість, суперечить суті незаконного збагачення;

– наукові позиції щодо проблем кваліфікації та покарання за незаконне збагачення у зв'язку з відсутністю порушення принципу презумпції невинуватості, забезпечення дотримання права підозрюваного, обвинуваченого на мовчання, відповідальності за незаконне збагачення після втрати статусу особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, співвідношення норми про незаконне збагачення із суміжними складами кримінальних правопорушень, зокрема легалізацією у формі набуття майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), одержанням неправомірної вигоди (ст. 368 КК України), укладанням угод у кримінальному провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень із застосуванням інституту звільнення від покарання з випробуванням.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, достатньою мірою науково обґрунтовані і достовірні. Це обумовлено застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, в основу дисертації був покладений діалектичний метод наукового пізнання, який дав змогу визначити сутність та особливості кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, виділити індивідуальні та специфічні риси, які відрізняють це суспільно небезпечне діяння від інших діянь. Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження генезису становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення аналізованого складу кримінального правопорушення. Системний метод та метод структурно-функціонального аналізу дозволили дослідити положення міжнародних конвенцій у сфері боротьби з корупцією, чинний КК України в частині підстав відповідальності за незаконне збагачення і практику його застосування в їх взаємозв'язку та пов'язати їх з науковими уявленнями про незаконне збагачення. Порівняльно-правовий (компаративний) метод використано для порівняння національної правової системи з сучасними

міжнародними стандартами щодо відповідальності за незаконне збагачення, а також поглядів вчених на розуміння об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України. Формально-логічний (догматичний) метод застосовувався для аналізу норми щодо кримінальної відповідальності за досліджуване кримінальне правопорушення, з'ясування та тлумачення окремих приписів доктрини й нормативно-правових актів, а також для розробки пропозицій щодо вдосконалення положень КК України згідно із законами формальної логіки, що в цілому дозволило з'ясувати відповідність зазначеної норми загальним поняттям і категоріям кримінального права. Системно-структурний метод наукового пізнання став підґрунтям для здійснення аналізу елементів та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України, визначення його місця в системі Особливої частини КК України. Метод контент-аналізу був застосований для вивчення й узагальнення матеріалів досудового розслідування та судової практики, даних державних інституцій щодо застосування статей 368-2, 368-5 КК України. Метод юридичної герменевтики використовувався для розуміння та тлумачення змісту законодавчого тексту, а також визначення прийомів його формулювання і сприйняття.

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є Конституція України, положення кримінального законодавства України, нормативно-правові акти інших галузей права, підзаконні нормативно-правові акти, рішення КС України, а також постанови Пленуму ВС України.

Емпіричну базу дослідження становлять дані з опублікованої судової практики та вироків, винесених за статтями 368-2, 368-5 КК України, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, статистичні дані НАБУ щодо застосування зазначених норм кримінального закону України.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збагачення;

– у правотворчій діяльності – для вдосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства України;

– у правозастосуванні – під час здійснення кваліфікації діяння, яке підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України, та розмежування цього складу кримінального правопорушення з іншими;

– у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права України, спецкурсів, а також підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів.

Апробація матеріалів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена та рекомендована до захисту на розширеному засіданні кафедри. Отримані в ході дисертаційного дослідження основні положення, висновки і пропозиції доповідались автором і були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Achievements of 21st century scientific community» (м. Дніпро, 14-15 вересня 2023 р.); «Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів» (м. Київ, 1 грудня 2023 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувача. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено у 8 наукових працях: п'ять наукових статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України, тези трьох доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Панаїд І. В. Родовий та видовий об'єкт складу незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 146–155. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.21>.

2. Панаїд І. В. Безпосередній об'єкт незаконного збагачення. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 269–276. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.40>.

3. Панаїд І. В. Предмет незаконного збагачення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 2 (49). С. 114–121. <https://doi.org/10.32782/пуув.v2.2023.22>.

4. Панаїд І. В. Об'єктивна сторона незаконного збагачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 491–496. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/120>.

5. Панаїд І. В. Встановлення ознак складу незаконного збагачення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 143–149. <https://doi.org/10.32782/39221565>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Панаїд І. В. Розмежування незаконного збагачення та легалізації майна у формі набуття. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 22–23 груд. 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 264–267. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-72>.

2. Панаїд І. В. Предмет кримінального правопорушення як обов'язкова ознака незаконного збагачення. *Міжнародний електронний науково-практичний журнал «WayScience»* : І Міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. «Achievements of 21st Century Scientific Community» (м. Дніпро, 14–15 верес. 2023 р.). 2023. С. 349–351.

3. Панаїд І. В. Кримінально-правова оцінка незаконного збагачення у взаємозв'язку із судовою практикою у справах про «цивільну конфіскацію» та про «санкції». *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів* : матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.). 2023. С. 83–86.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертацію виконано українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження – науковий.

Загальний висновок. Дисертація Панаїда І.В. «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (стаття 368-5 Кримінального Кодексу України)» є кваліфікаційною науковою роботою, містить нові науково обґрунтовані результати, які виконують конкретне наукове завдання, що полягає в отриманні наукових та практичних висновків щодо правового обґрунтування теоретичних засад і розробці комплексної науково-правової характеристики кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, виявлення проблемних аспектів нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення.

Дисертація є самостійною науковою працею, яку виконано з дотриманням академічної доброчесності. Наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень.

Дисертація Панаїда Ігоря Васильовича на тему «Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (стаття 368-5 Кримінального Кодексу України)» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), та може бути подана до разової ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Богдан ГОЛОВКІН

18 грудня 2024 р.

Підпис *Богдан Г. Головкин*
 Засвідчую
 Нач. ВК
 18. 12. 2024 р.